

Oudergroepen in het Project Onderwijs en Sociaal Milieu

I. A. J. VAN TILBORG

*Stichting voor Onderzoek van het Onderwijs,
's-Gravenhage*

Ik heb met belangstelling kennis genomen van de discussiebijdrage van J. H. Slavenburg, getiteld "Effecten van O.S.M.-programma's". Aangezien ik het met de strekking van zijn bijdrage niet eens ben, volgt hier een reactie.

De wetenschappelijke basis

Het project Onderwijs en Sociaal Milieu (O.S.M.) is een initiatief van dr. J. Grandia. Gedreven door sociale beweging en met veel pedagogische kennis over het werkmilieu en de onderwijsproblemen van deze kinderen startte hij in 1969 in Rotterdam dit project, dat na verloop van enige jaren uitgegroeid is tot het meest omvangrijke Nederlandse stimuleringsprogramma dat in de afgelopen jaren is ontwikkeld voor het basisonderwijs aan kinderen uit lagere sociale milieus. De wetenschappelijke basis voor het werkplan van Grandia is zijn proefschrift "Uitdaging en Antwoord" (1968), waarin o.a. een uitgebreide literatuurstudie is opgenomen over kenmerken van gezinnen uit de maatschappelijke achterhoede en gezins-, school- en leerlingfactoren die samenhangen met de leerprestaties van deze kinderen.

Op grond van deze literatuurgegevens zijn bij de start van het project O.S.M. in 1969 ten behoeve van het verbeteren van onderwijskansen van arbeiderskinderen voor de interventie via de ouders drie doelstellingen geformuleerd, te weten:

1. de ouders meer opvoedingsbewust te maken;
2. hen betrekken bij het schoolleven van hun kind;

3. hun pedagogische, onderwijskundige, maatschappelijke en culturele informatie verschaffen.

Daarnaast is als richtlijn voor het benaderen van de ouders geformuleerd dat 'het vanuit overwegingen van persoonlijke verantwoordelijkheid en menselijke waardigheid, onjuist is om ouders te beleren inzake de wijze waarop het gezinsleven verloopt, zij hun kinderen opvoeden, door hen wordt deelgenomen aan het maatschappelijke en culturele leven. Ter zake moet elke vorm van paternalisme, hoe onbaatzuchtig en idealistisch de daaraan ten grondslag liggende motieven ook mogen zijn, volstrekt worden afgewezen'.

Tot 1974 is een breed scala van onderwerpen op deze basis in gespreksgroepen voor ouders georganiseerd, en is elke veertien dagen een bijeenkomst gehouden. Bij de behandeling van de onderwerpen is zoveel mogelijk uitgegaan van de belangstelling van de ouders voor een bepaald onderwerp. Daardoor werd de inhoud van de ouderbijeenkomsten flexibel. Er werd aangesloten bij de ervaringswereld van de ouders.

Na 1974 werd de subsidie voor het project sterk uitgebreid. De wetenschappelijke grondslag werd aangepast, er werden voor de leeftijdsgroep van 4-12 jarigen onderwijs- en gezinsprogramma's ontwikkeld en er werd een bepaald model van schoolbegeleiding gehanteerd. Voor de ouderprogramma's werd het idee gehanteerd dat ouderinterventie direct gekoppeld dient te worden aan onderwijsprogramma's en dat de opzet van ouderactiviteiten het best kan geschieden in de vorm van cursorische programma's, waarbij de inhoud van het programma vooraf vastligt en waarbij bij elk programma concrete kennis- en handlingsdoelen worden geformuleerd die bij de ouders bereikt dienen te worden. Aan het project werd ook een evaluatieprogramma gekoppeld om te kunnen nagaan tot welke resultaten deze aanpak zou leiden en welke conclusies hieraan verbonden zouden kunnen worden.

Het evaluatie-onderzoek was o.a. bedoeld om een empirische uitspraak mogelijk te maken over de gekozen opzet en inhoud van de ouderprogramma's. Uit dit evaluatie-onderzoek blijkt dat de na 1974 ontwikkelde ouderprogramma's in veel opzichten zijn mislukt: de doelen worden niet bereikt, de inhoud is (ten dele) irrelevant, de werkvorm is inadequaar en de opkomst is ver beneden het gestelde criterium van 30% (Van Tilborg, 1987). De resultaten worden hieronder kort weergegeven.

Het Kinderopvoedings- en Ontwikkelingsprogramma (KOOP) is bedoeld om het pedagogisch gezinsklimaat te verbeteren en met name de rationale voor discipline te verbeteren. Het programma beoogt op deze manier het probleemgedrag van het kind op de kleuterschool te verminderen en daardoor een positieve bijdrage te leveren aan de nagestreefde leerprestaties aan het einde van de eerste klas van de lagere school.

Uit het evaluatie-onderzoek van dit ouderprogramma blijkt dat het programma niet effectief is. Het aanbieden van de gespreksstof in het programma aan de ouders blijft beneden de verwachting. Mede door de cursorische opzet van het programma (7 oudermiddagen waarin steeds een deel van de opvoedingsregels wordt behandeld) doorlopen slechts 3% van de ouders de gehele cursus.

Een haast logisch gevolg hiervan is, dat het opvoedingsgedrag nauwelijks door het programma beïnvloed wordt. Ook blijkt uit het leerlingenonderzoek (De Visser, 1987) dat de geconstateerde mate van probleemgedrag bij de kinderen slechts een geringe invloed heeft op het bereikte leerniveau aan het einde van de eerste klas van de lagere school. Andere leerlingfactoren blijken hierbij aanzienlijk belangrijker voorwaarden dan de geconstateerde (gemiddeld geringe) mate van probleemgedrag. Daarmee is al direct een conclusie dat noch het slagen noch het falen van het programma KOOP van betekenis is voor de nagestreefde lange termijn doelen van het project O.S.M.

Voorts blijkt uit dit evaluatie-onderzoek dat het gezin het probleemgedrag van het kind beter kan verminderen door cognitieve stimulering dan door een disciplinerationale. Een en

ander impliceert dat de inhoud van het programma KOOP niet adequaat is voor de doelen van O.S.M.

Het programma Van Buitenspel naar Samen spel (VBNS) heeft als doel de ouders te informeren over de kleuterprogramma's 'Kleuters Willen Ook Wel Eens Denken' (KWOWED) en 'Sociale Ontwikkeling' (PROSON) en aan hen een aantal spelactiviteiten uit deze programma's te demonstreren. Het doel is derhalve het onderwijsondersteunend gedrag van de ouders te bevorderen alsook het spelen van spelletjes thuis met het kind.

Het inspelen op deze gezinsfactoren wordt door het project O.S.M. van belang geacht om op die manier mede de nagestreefde leerresultaten van de kinderen op de kleuterschoolprogramma's te realiseren.

Uit het evaluatie-onderzoek blijkt dat het programma VBNS niet effectief is. De implementatie van het programma blijft ver beneden de verwachting: 1% van de ouders neemt aan alle zes oudermiddagen deel. De cognitieve ontwikkeling in het gezin en het onderwijsondersteunend gedrag ondervinden dan ook nauwelijks invloed van het programma. Op zichzelf is er wel een effect van de mate van deelname aan het ouderprogramma op de leerprestaties van het kind. Het blijkt echter dat dit verklaard kan worden wanneer de gezinssituatie bij de aanvang van het ouderprogramma ook in de analyse wordt betrokken: de 'betere' gezinnen nemen iets vaker deel aan de oudermiddagen.

Met betrekking tot de programma-inhoud komt uit het evaluatie-onderzoek naar voren, dat de leerprestaties van kinderen in de kleuterschoolprogramma's niet alleen worden bepaald door onderwijssteunend gedrag en het spelen van spelletjes maar ook door factoren in het pedagogische gezinsklimaat. Hieruit volgt dat de inhoud van het programma niet adequaat is afgestemd op het nagestreefde doel.

Ten slotte blijkt het spelletjesboek in het ouderprogramma weinig effectief te zijn. Van de ondervraagde ouders heeft 60% niets met het spelletjesboek gedaan, gemiddeld hebben de ouders twee verschillende spelletjes uit het boekje met hun kind gespeeld (theoretisch maximum 58). Desinteresse van de ouders om met hun kind te spelen kan hieraan niet ten

grondslag liggen. Uit een ander gedeelte van het onderzoek blijkt dat 92% van de ouders met hun kinderen spelletjes speelt. Gemiddeld wordt 7 uur per week door de ouders met het kind gespeeld. Waarschijnlijk spreken de spelletjes uit het spelletjesboek de ouders niet aan. Een verklaring hiervoor kan zijn dat de spelliteratuur uit de jaren vijftig de grondslag van het spelletjesboek vormt: een tijd van economische schaarste waarin met zeer eenvoudige materialen (hoed vouwen van een krant etc.) spelsituaties voor kinderen worden geschapen. Ten tijde van het ouderprogramma VBNS (1970) is er echter sprake van een hoogconjunctuur. De speelgoedmarkt is zeer uitgebreid, met veel moderne en kleurrijke materialen en variëteiten, die in de gezinnen voor de kinderen veelal aanwezig zijn. Het is dan ook niet verwonderlijk dat men niet meer terugrijpt op dergelijke nu 'ouderwetse' spellen.

Opkomst van de ouders

Ten aanzien van de opkomst van de ouders blijkt uit de summatieve evaluatie-onderzoeken dat 50% van de ouders weliswaar tenminste aan één oudermiddag van het programma KOOP en 40% van de ouders aan één oudermiddag van het programma VBNS hebben meegedaan, maar de belangstelling is niet blijvend. Als de ouders komen wordt gemiddeld 1,5 oudermiddag van het programma KOOP (theoretisch maximum is 7) bezocht en 2,6 oudermiddagen van het programma VBNS (theoretisch maximum is 6). Het percentage ouders dat alle oudermiddagen bezoekt is zeer gering: 3,3% bij het programma KOOP en 0,6% bij het programma VBNS. Voor de slechte participatie zijn redenen gevonden, die direct verwijzen naar de inhoud en de werkwijze van de programma's.

Uit het summatieve evaluatie-onderzoek blijkt dat het programma KOOP de ouders niet op alle punten aanspreekt. De gemiddelde hoeveelheid onthouden lesstof van de middagen die men heeft bezocht is 20%; binnen de groep van ouders die het programma een of meerde malen bezocht hebben is 24% niet zo positief of zelfs negatief over het programma; 43% vindt het programma niet zo leerzaam en 54% vindt dat ze net zoveel weten als de kleuterschoolbegeleidster. Van de 51% ouders die

wel eens met andere ouders over deze oudermiddagen praten krijgt 51% niet zo'n positieve of wel negatieve feedback. 25% van de ouders praat wel eens met de leerkrachten over het ouderprogramma. De niet zo positieve of negatieve feedback is hier 20%. 54% van de ouders bespreekt met de familie de oudermiddagen, waarbij de niet zo positieve of negatieve feedback 31% is. Van de ouders die geen enkele KOOP-middag hebben bezocht geeft 33% op dat ze hiervoor geen tijd heeft, terwijl 32% er niet veel aan vindt en geen zin heeft om te komen. De grote groep ouders, die het programma als niet leerzaam oordeelt en meent net zoveel te weten als de kleuterschoolbegeleidster, kan er op duiden dat de verwachtingen omtrent de leerdoelen van het programma bij de ouders anders liggen. Voortijdig afhaken, omdat hun verwachtingen en behoeften niet overeenstemden met het leeraanbod, is dan een verklaarbaar gevolg.

In het summatieve evaluatie-onderzoek is het programma VBNS vergeleken met de door Constandse genoemde uitgangspunten voor volwassenenonderwijs. Constandse e.a. (Slavenburg, 1978) komen op basis van didactisch-methodische aanwijzingen in de literatuur tot een aantal aanbevelingen voor de opzet en organisatie van oudermiddagen waar, met betrekking tot de participatie, de volgende punten van belang zijn:

- a. Het leeraanbod dient transparant te zijn. Er dient duidelijkheid te bestaan over leerdoelen, leerinhouden en methoden om te voorkomen dat deelnemers voortijdig afhaken omdat hun verwachtingen en behoeften niet overeenstemmen met het leeraanbod.
- b. Voor de motivatie van volwassene zijn succesbeleving en het leerresultaat erg belangrijk; elke leerstofeenheid moet een duidelijke 'winst' te zien geven. Succesbeleving kan o.a. versterkt worden door bijeenkomsten met een open vraag te beëindigen.
- c. De aangeboden leerinhouden dienen voor de deelnemers zinvol te zijn met een duidelijk praktijkrelevantie van het geleerde. Belangrijk is de activering van de deelnemers door het hanteren van activerende werkvormen en werkwijzen, het oefenen van transfer.
- d. Het leerproces zal door de deelnemers des te positiever ervaren worden naarmate de cognitieve en sociaal-emotionele behoeften

meer worden bevredigd. Dit kan o.a. bereikt worden door het hanteren van groepsgerichte werkvormen en werkwijzen.

Tegen deze achtergrond kunnen over het programma VBNS de volgende uitkomsten worden gepresenteerd.

Het programma komt voor de ouders grosso modo neer op het luisteren naar informatie die door de schoolbegeleidster wordt verstrekt. De discussie vindt na de pauze plaats, aangezien deze in het ouderprogramma een onderdeel is, dat min of meer los staat van de informatieverstrekking. Uit het summatieve evaluatie-onderzoek blijkt dat na de eerste oudermiddag een dergelijke discussie nog nauwelijks plaatsvindt (dan gemiddeld nog op 7% van de gehouden ouderbijeenkomsten); op de eerste ouderbijeenkomst nog in 50% van de gevallen). Op de vijfde en zesde oudermiddag wordt zelfs helemaal geen discussie meer gehouden. De nadruk op informatieverstrekking die daardoor ontstaat is in strijd met uitgangspunten in volwassenenonderwijs. De gelegenheid om zelf te werken met het materiaal komt in het definitieve programma nauwelijks meer voor, hetgeen de groepsgerichte werkvorm niet ten goede komt en dus ook de participatie niet. Bespreking van spelletjes door de kleuterschoolbegeleidster is de meeste gehanteerde vorm bij het doornemen van het spelletjesboek voor de ouders. Demonstratie van spelletjes is een veel minder toegepaste werkwijze. Beide werkvormen behoren echter volgens de literatuur op zichzelf weer tot de minder optimale werkvormen. Men kan dus stellen dat het programma qua werkvorm de participatie van de ouders negatief kan hebben beïnvloed: de literatuurinzichten zijn in het programma nauwelijks verwerkt.

De ouderbijeenkomsten voor 1974

Gegeven deze negatieve resultaten is ten slotte nagegaan wat er over de ouderactiviteiten van het project O.S.M. in de periode 1970-1974 in dit licht kan worden geconcludeerd. Vooraf is daarover opgemerkt dat er voor 1974 voor het project O.S.M. geen mogelijkheden zijn geweest om deze vorm van ouderactiviteiten op hun rendement voor de leerprestaties van de kinderen te evalueren, zodat een vergelijking maar beperkt kan worden uitgevoerd.

Gezien de huidige evaluatiegegevens kan

achteraf over deze ouderbijeenkomsten voor 1974 niettemin redelijkerwijze worden verondersteld dat:

- 65% van de toenmalig gekozen onderwerpen aansluit bij de nu bekende relevante gezinskenmerken in het O.S.M.-evaluatiemodel, zodat deze onderwerpen belangrijker zijn dan Slavenburg veronderstelt;
- de toenmalig gekozen onderwerpen praktijkrelevant zijn en de activerende en groepsgerichte werkvormen aansluiten bij de later gedane literatuurbevelingen voor goede en effectief opgezette oudermiddagen;
- door het ontbreken van de cursuswerkvorm de effecten niet afhankelijk zijn van een mogelijk gering deelnemerspercentage aan het totaal van een cursus.
- Grandia noemt daarnaast nog 3 positieve effecten van deze vroegere ouderbijeenkomsten:
  - Het verzoek uit de oudergroepen om hun regulier onderwijs te geven, hetgeen heeft geresulteerd in een cursus 'Nederlandse Taal'. Zowel in de Afrikaanderwijk als het Oude Noorden (de beide projectwijken) was de animo groot om aan deze cursus deel te nemen. De deelname was als volgt:
    - 1974/'75 94 cursisten waarvan 66 geslaagd;
    - 1975/'76 68 cursisten waarvan 53 geslaagd;
    - 1976/'77 79 cursisten waarvan 56 geslaagd;
    - 1977/'78 80 cursisten waarvan 54 geslaagd.
  - Voorts hebben de oudergroepen in de Afrikaanderwijk geijverd voor een gemeentelijke uitleenbibliotheek daar in deze woonbuurt een dergelijke voorziening ontbrak. De gemeente oordeelde echter dat er geen geld en geen plaats was om te bouwen. Met volhouden en 'drammen' hebben de oudergroepen, die zich geformeerd hadden tot een 'Wijkcommissie voor het Onderwijs', de toezegging gekregen dat er een bibliobus beschikbaar zou worden gesteld.
  - Het verhuizen van gezinnen uit de wijk naar 'betere' buurten om het kind meer onderwijskansen te geven, of, met hetzelfde doel, het overplaatsen door ouders van hun kind op een zgn. 'opleidings-

school' (een lagere school, die relatief veel kinderen aflevert aan de hogere vormen voor voortgezet onderwijs).

Terzijde zij opgemerkt dat Slavenburg door zijn herberekening van de opkomstcijfers op deze ouderbijeenkomsten een onjuiste vergelijking tot stand brengt: zijn herberekende cijfers van de vroegere oudergroepen omvatten in het *deeltal* ook het aantal buitenlandse ouders. De opkomstcijfers van de ouderprogramma's KOOP en VBNS zijn echter alleen berekend over de Nederlandse ouders, zodat een optisch bedrog ontstaat ten gunste van de opkomstcijfers op KOOP en VBNS. De door mij gebruikte cijfers zijn sinds 1982 door O.S.M. gepubliceerd.

Verdere punten

Het betoog van Slavenburg over mijn uitspraken inzake de 'mildere doelstelling' van Grandia vind ik te weinig relevant om er uitgebreid op in te gaan. Ik heb in mijn artikel namelijk nader aangegeven op welke punten voorzichtigheid bij de vergelijking geboden is. De hardere gegevens hebben o.a. betrekking op de doorstroming van kinderen uit de projectwijken naar het algemeen voortgezet onderwijs en op de ontwikkelingen in deze cijfers. Die cijfers komen niet uit de lucht vallen zoals Slavenburg schrijft, maar zijn door O.S.M. gepubliceerd in het achtste voortgangverslag van de summatieve evaluatie (O.S.M., 1983). De ontwikkelingen in de intelligentie zijn berekend over drie leerjaren van de toenmalige lagere school en bepaald voor de leerlingen die tot de onderzochte groep in de summatieve evaluatie behoren. De conclusies zijn gebaseerd op de ontwikkelingen in de gemiddelde intelligentiescore en op het percentage leerlingen dat hierop relatief achterblijft.

Literatuur

- Jaarboek: Onderwijsstimulering en -activering.* Den Haag: Stichting voor Onderzoek van het Onderwijs, 1987.
- Slavenburg, J. H. (cindred.), *Het Project Onderwijs en Sociaal Milieu.* Tilburg: Zwijsen, 1978.
- Tilborg, I. A. J. van, *De betekenis van het arbeidersgezin voor het leerniveau en de schoolloopbaan van het kind.* Den Haag: Stichting voor Onderzoek van het Onderwijs, 1987.
- Visser, L. de, *Leerlingkenmerken en schoolloopbaan van 4-7 jarige arbeiderskinderen.* Den Haag: Stichting voor Onderzoek van het Onderwijs, 1987.
- Voortgangverslag summatieve evaluatie (8).* Rotterdam: Project Onderwijs en Sociaal Milieu, 1983.

Curriculum vitae

I. A. J. van Tilborg is vanaf 1976 verbonden geweest aan het project Onderwijs en Sociaal Milieu en was daar werkzaam als hoofd van de afdeling evaluatieonderzoek. Sinds 1986 is zij in dienst bij het Instituut voor Onderzoek van het Onderwijs SVO, als hoofd van de afdeling coördinatie evaluatieonderzoek en en onderzoeksbeoordeling.

Adres: Instituut voor Onderzoek van het Onderwijs SVO, Sweelinckplein 14, 2517 GK -'s-Gravenhage.

Manuscript aanvaard 26-7-'88